

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

*Autentiškas vertimas
Vyriausybės kanceliarijos
Administracinis departamentas
2017 06 27*

KETVIRTASIS SKYRIUS

BYLA MISIUKONIS IR KITI PRIEŠ LIETUVĄ

(Peticija Nr. 49426/09)

SPRENDIMAS

STRASBŪRAS

2016 m. lapkričio 15 d.

GALUTINIS

2017-02-15

Šis sprendimas tapo galutinis pagal Konvencijos 44 straipsnio 2 dalį. Jame gali būti daromi redakcinio pobūdžio pataisymai.

Byloje *Misiukonis ir kiti prieš Lietuvą*

Europos Žmogaus Teisių Teismas (Ketvirtasis skyrius), posėdžiaujant kolegijai, sudarytai iš:

pirmininko Andrés Sajó,

teisėjų Vincent A. De Gaetano, Paulo Pinto de Albuquerque,

Krzysztof Wojtyczek,

Egidijaus Kūrio, Gabriele Kucsko-Stadlmayer, Marko Bošnjak

ir *skyriaus kanclerės* pavaduotojo Andrea Tamietti,

po svarstymo uždarame posėdyje 2016 m. spalio 4 d.,

skelbia tą dieną priimtą sprendimą:

PROCESAS

1. Bylą prieš Lietuvos Respubliką pradėjo trys Lietuvos piliečiai – Jurgis Misiukonis (toliau – pirmasis pareiškėjas), Birutė Misiukonienė (toliau – antroji pareiškėja) ir Jurgita Visockienė (toliau – trečioji pareiškėja), 2009 m. rugpjūčio 11 d. Teismui pateikę peticiją (Nr. 49426/09) pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 34 straipsnį.

2. Pareiškėjams atstovavo Vilniuje praktikuojantis advokatas G. Bartkus. Lietuvos Respublikos Vyriausybei (toliau – Vyriausybė) atstovavo jos atstovė K. Bubnytė.

3. Pareiškėjai teigė, kad nacionaliniai teismai jiems nurodė valstybei gražinti didesnę sumą pinigų, nei jie buvo gavę pagal pripažintus negaliojančiais sandorius, ir tuo buvo pažeistas Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis.

4. 2015 m. gruodžio 8 d. skundas dėl Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnio pažeidimo buvo perduotas Vyriausybei, o likusi peticijos dalis buvo pripažinta nepriimtina pagal Teismo reglamento 54 taisyklės 3 dalį.

FAKTAI**I. BYLOS APLINKYBĖS**

5. Pirmasis pareiškėjas ir antroji pareiškėja gimė atitinkamai 1940 m. ir 1942 m. ir gyvena Kaune. Trečioji pareiškėja gimė 1977 m. ir gyvena Prancūzijoje. Pirmasis pareiškėjas ir antroji pareiškėja yra susituokę, o trečioji pareiškėja – jų duktė.

A. Nuosavybės teisių atkūrimas

6. 2001 m. sausio 25 d. Vilniaus apskrities viršininko administracija (toliau – VAVA) pripažino G. O. teisę į nuosavybės teisių į 0,728 ha žemės sklypą Antavilių dvare (Vilniaus r.) atkūrimą. Ši žemė anksčiau priklausė G. O. tėvui ir buvo sovietų režimo nacionalizuota.

7. Kitą dieną G. O. savo teisę į nuosavybės teisių į minėtą žemės sklypą atkūrimą pardavė lygiomis dalimis keturiems pirkėjams – trimis pareiškėjams ir V. M. (pirmojo ir antrosios pareiškėjų sūnui ir trečiosios pareiškėjos broliui). Pirkimo–pardavimo sutartį pasirašė pareiškėjų atstovas V. M. Šie keturi pirkėjai G. O. lygiomis dalimis sumokėjo iš viso 15 000 LTL (apytiksliai 4 344 EUR).

8. 2001 m. birželio 25 d. VAVA išdavė dokumentus, kuriais patvirtinta pareiškėjų ir V. M. teisė iš valstybės neatlygintinai gauti po 0,182 ha žemės. Kadangi antroji pareiškėja praeityje buvo sovietų režimo ištremta, pagal nacionalinę teisę jai ir jos šeimos nariams suteikta pirmumo teisė atkurti nuosavybės teises. Kitą mėnesį pareiškėjams ir V. M. suteikti keturi žemės sklypai (po sklypą kiekvienam) Vilniaus mieste.

9. 2001 m. rugpjūčio ir rugsėjo mėn., V. M. atstovaujami pareiškėjai pardavė savo žemės sklypus tretiesiems asmenims ir už kiekvieną sklypą gavo po 25 000 LTL (7 241 EUR). Pirkimo–pardavimo sutartyse buvo nurodyta, kad kiekvieno žemės sklypo indeksuota vertė, apskaičiuota Žemės ir kito nekilnojamojo turto kadastro ir registro valstybės įmonės Vilniaus filialo, siekė 25 650 LTL (7 429 EUR).

B. Ikiteisminis tyrimas

10. 2001 m. spalio mėn. Vilniaus miesto vyriausiasis policijos komisariatas pradėjo ikiteisminį tyrimą dėl įtarimų sukčiavimu atkuriant nuosavybės teises Vilniuje. Buvo įtariama, kad organizuota nusikaltėlių grupė klastojo tremtinio statusą patvirtinančius dokumentus, kad įgytų pirmumo teisę atkuriant nuosavybės teises. Be to, buvo įtariama, kad kai kurie vietinių institucijų pareigūnai neteisėtai atkūrė nuosavybės teises asmenims, kuriems jos nepriklausė.

11. 2001 m. lapkričio 26 d. V. M. buvo apklaustas kaip liudytojas tyrime ir paprašytas paaiškinti, kaip jis ir jo šeimos nariai (pareiškėjai) gavo žemės Vilniuje. V. M. nurodė, kad 1994 m. jis susidraugavo su savo žmonos įbroliu E. K. Pareiškėjų atstovas V. M. žinojo, kad E. K. darbas susijęs su žemės matavimu. 2000 m. V. M. užsiminė E. K., kad jo motina (antroji pareiškėja) buvo tremtinė. Tada E. K. jam pasakė, kad galima iš kitų asmenų nusipirkti teisę į nuosavybės teisių atkūrimą ir gauti tam tikras buvusiems tremtiniams suteikiamas privilegijas. Po šešių mėnesių E. K. informavo V. M., kad surado asmenį, kuris pageidavo parduoti savo teisę į nuosavybės teisių atkūrimą. E. K. patarė V. M., kad geriau būtų, jei su minėtu asmeniu (G. O.) sutartį pasirašytų keturi šeimos nariai, o ne vienas, nes tai leistų jiems pretenduoti į

keturis atskirus sklypus. E. K. rūpinosi visais reikalingais dokumentais ir bendravo su valstybės pareigūnais, o V. M. tik pasirašė pirkimo–pardavimo sutartis su G. O. Kai V. M. ir jo šeimos nariai gavo žemės sklypus, E. K. pasiūlė juos parduoti ir rado pirkėjus visiems keturiems sklypams. V. M. nurodė, kad jis prieš tai nebuvo pažįstamas su pirkėjais ir susitiko su jais tik pasirašyti sutarčių. Iš kiekvieno pirkėjo jis gavo po 25 000 LTL. Visuose sandoriuose dėl žemės V. M. ir jo šeimos nariai pasitikėjo E. K. ir tikėjosi, kad jis yra susipažinęs su visais taikytiniais teisės aktais, nes jo darbas buvo susijęs su žeme. Tuo metu nei V. M., nei pareiškėjai nebuvo E. K. sumokėję jokių pinigų.

12. 2002 m. sausio 10 d. V. M. buvo dar kartą apklaustas kaip liudytojas tyrimo metu. Jis iš dalies pakeitė savo ankstesnius parodymus ir pareiškė, jog negavo jokių pinigų už minėtus keturis sklypus (po 25 000 LTL) ir nežino, ar pareiškėjai šias sumas sumokėjo E. K. ar kam nors kitam ir ar apskritai jie kiek nors sumokėjo. V. M. taip pat nurodė, kad 2001 m. rudenį E. K. jį informavo apie vykstantį ikiteisminį tyrimą ir patarė, jei jis būtų valstybės institucijų apklausiamas, sakyti, kad su juo (V. M.) buvo atsiskaityta. Tada E. K. buvo patikinęs V. M., kad viskas buvo atlikta teisėtai, bet dabar V. M. atrodė, kad jis E. K. buvo suklaidintas ir apgautas.

13. Atrodo, jog nė vienas iš pareiškėjų nebuvo apklaustas ir neturėjo jokio procesinio statuso tyrime.

14. 2007 m. birželio 15 d. Vilniaus miesto apylinkės prokuroras nustatė, kad „byloje surinkti faktiniai duomenys patvirtina, kad įtariamųjų A. Ž., G. S. ir S. Ž. veiksmai buvo nusikalstami“ ir kad „ikiteisminio tyrimo metu neginčytinai nustatyta, kad įtariamoji A. Ž. savo pažįstamus ar draugų giminaič[ius] <...> neteisėtai įtraukdavo į eiles, kaip asmenis, turinčius nuosavybės teisę atkurti pirmumo eile“. Tuo pačiu nutarimu ikiteisminis tyrimas nutrauktas suėjus patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminui.

C. Procesas dėl nuosavybės teisių atkūrimo pripažinimo negaliojančiu

15. 2002 m. sausio mėn. Vilniaus apygardos vyriausiasis prokuroras (toliau – prokuroras) kreipėsi į Vilniaus miesto pirmąjį apylinkės teismą prašydamas pripažinti negaliojančiais administracinius sprendimus, kuriais pripažinta G. O. teisė į nuosavybės teisių atkūrimą, G. O. teisės atkurti nuosavybės teises pardavimą pareiškėjams (ir V. M.), taip pat visus administracinius sprendimus, kuriais jiems buvo perduoti žemės sklypai. 2002 m. birželio ir rugsėjo mėn. ir 2005 m. birželio mėn. prokuroro ieškinys buvo patikslintas. Prokuroras teigė, kad pagal tuo metu galiojusį Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymą G. O. turėjo teisę gauti vieną ne didesnę nei 0,2 ha ploto sklypą, o už likusią jo žemės dalį buvo numatyta atlyginti kitais būdais (žr. šio sprendimo skyrių „Bylai

reikšminga vidaus teisė ir praktika“), taigi pareiškėjams nepriklausė gauti po nurodyto dydžio žemės sklypą. Prokuroras taip pat teigė, kad VAVA neteisėtai atkūrė pareiškėjų teises į nuosavybę pirmumo tvarka: nors antroji pareiškėja ir buvo tremtinė, to negalima pasakyti apie G. O., todėl jis neturėjo teisės pareiškėjams perleisti pirmumo teisių, kurių pats neturėjo.

16. 2006 m. vasario 20 d. Vilniaus miesto pirmasis apylinkės teismas prokuroro ieškinį iš dalies patenkino. Teismas konstatavo, kad valdžios institucijos teisėtai nusprendė atkurti G. O. nuosavybės teises, o G. O. teisėtai pardavė teisę į nuosavybės teisių atkūrimą pareiškėjams. Vis dėlto teismas pritarė prokuroro argumentui, kad G. O. neturėjo teisės parduoti daugiau teisių nei pats jų turėjo ir kad pareiškėjų nuosavybės teisės galėjo būti atkuriamos tik tokiomis pat sąlygomis, kaip jos būtų atkuriamos G. O. Teismas pažymėjo, kad nors ši norma nebuvo aiškiai įtvirtinta Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatyme tuo metu, kai G. O. pardavė savo teises pareiškėjams, ji buvo pagrįsta sistemišku ir logišku minėto įstatymo aiškinimu, taip pat žemesnės galios teisės aktais (žr. šio sprendimo 32 ir 34 punktus). Todėl teismas konstatavo, kad pareiškėjai turėjo teisę gauti vieną ne didesnę nei 0,20 ha sklypą, o ne tris atskirus tokio dydžio sklypus, ir jie neturėjo pirmumo teisės į nuosavybės teisių atkūrimą. Teismas pripažino negaliojančiais administracinius sprendimus, kuriais pareiškėjams buvo perduota žemė.

17. Todėl Vilniaus miesto pirmasis apylinkės teismas nurodė pareiškėjams gražinti valstybei žemės sklypus, kuriuos jie iš valstybės buvo gavę neatlygintinai. Kadangi jie jau buvo pardavę žemę tretiesiems asmenims ir restitucija *in integrum* buvo neįmanoma, teismas nusprendė, kad jie turi valstybei atlyginti žemės rinkos vertę. Vadovaujantis Civilinio kodekso 6.147 straipsnio 2 dalimi (žr. šio sprendimo 38 punktą), kai gražintinas turtas perleistas, o jį perleidęs asmuo veikė sąžiningai, jis privalo atlyginti turto rinkos vertę, buvusią jo gavimo ar perleidimo arba restitucijos metu, atsižvelgiant į tai, kuriuo metu to turto vertė buvo mažiausia. Teismas pažymėjo, kad prokuroras neteigė, jog neteisėtas sandoris įvyko dėl pareiškėjų kaltės ar kad jie veikė nesąžiningai; tuo metu, kai buvo nagrinėjama byla, nebuvo nustatyta ir jokio nusikaltimo. Todėl Teismas priteisė valstybei iš pareiškėjų sumą, atitinkančią žemės rinkos vertę tuo metu, kai ji buvo parduota, nes ši vertė buvo mažiausia. Remiantis VĮ Registrų centro atliktu įvertinimu, kiekvienas pareiškėjas turėjo sumokėti po 216 000 LTL (62 560 EUR).

18. Pareiškėjai šį sprendimą apskundė, bet 2006 m. birželio 6 d. Vilniaus apygardos teismas jų apeliacinį skundą atmetė. Teismas nusprendė, kad įpareigojimas pareiškėjams atlyginti žemės rinkos vertę nebuvo neproporcingas, nes jie išsaugojo teisę į nuosavybės teisių atkūrimą ir galėjo gauti naują sklypą.

19. 2007 m. birželio 5 d. Aukščiausiasis Teismas atmetė pareiškėjų kasacinį skundą. Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės, taigi pareiškėjai turėjo žinoti apie tai, kad

nuosavybės teisės jiems atkuriamos pažeidžiant imperatyvias įstatymo normas, juolab, kad byloje yra duomenų, kad juos konsultavo E. K., dirbęs miesto žemėtvarkos skyriuje (žr. šio sprendimo 11–12 punktus).

D. Procesas dėl turtinės žalos

20. 2007 m. birželio 29 d. pareiškėjai Vilniaus apygardos administraciniame teisme pateikė skundą valstybei dėl turtinės žalos atlyginimo. Jie teigė, jog už parduotą žemę visi gavo po 25 000 LTL, tačiau jiems buvo nurodyta valstybei sumokėti po 216 000 LTL, taigi kiekvienas iš jų patyrė 191 000 LTL (55 317 EUR) dydžio turtinę žalą. Be to, jie reikalavo priteisti po 5 230 LTL (1 514 EUR) turtinei žalai atlyginti už žyminius mokesčius, sumokėtus vykstant ankstesniam procesui (žr. šio sprendimo 15–19 punktus).

21. Pateikę skundą, pareiškėjai taip pat pateikė prašymą sustabdyti 2006 m. vasario 20 d. Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo sprendimo vykdymą (žr. šio sprendimo 16 punktą), teigdami, kad neturi pakankamai lėšų jam įvykdyti. 2007 m. gruodžio 7 d. Vilniaus apygardos administracinis teismas jų prašymą atmetė, motyvuodamas tuo, kad sprendimo vykdymas dar nebuvo pradėtas ir kad, bet kokių atveju, jei pareiškėjai neturi pakankamai lėšų, jos ir nebus išieškotos.

22. 2008 m. kovo 13 d. Vilniaus apygardos administracinis teismas pareiškėjų skundą dėl žalos atlyginimo atmetė. Teismas pripažino, kad VAVA suteikdama žemės sklypus pareiškėjams veikė neteisėtai, tačiau, jo nuomone, pareiškėjai neįrodė, kad būtų patyrę turtinės žalos. Teismas pažymėjo, kad pareiškėjai vis dar turėjo teisę į nuosavybės teisių į G. O. žemę atkūrimą, nes jų sutartis nebuvo pripažinta negaliojančia, ir kad jie buvo piliečių, kuriems bus pasiūlyti nauji žemės sklypai, sąrašė. Todėl, kol tokie sklypai pareiškėjams nesuteikti, neįmanoma įvertinti, ar jie patyrė turtinės žalos ar ne.

23. Be to, Vilniaus apygardos administracinis teismas pažymėjo, kad dėl VAVA neteisėtų sprendimų atkuriant nuosavybės teises buvo atliktas ikiteisminis tyrimas. Nors tyrimas vėliau buvo nutrauktas, visgi buvo „neginčytinai nustatyta“, kad tam tikri VAVA darbuotojai neteisėtai išdavė dokumentus, kuriais pripažinta teisė į nuosavybės teisių atkūrimą (žr. šio sprendimo 14 punktą). Teismas pažymėjo, kad vienas iš tų darbuotojų buvo E. K., su kuriuo konsultuodavosi pareiškėjai. Todėl teismas konstatavo, kad jie turėjo žinoti, kad žemę gauna neteisėtai, ir kad veikdami nerūpestingai ir neatsargiai jie patys prisidėjo prie turtinės žalos atsiradimo.

24. Pareiškėjai dėl šio sprendimo pateikė apeliacinį skundą. Jie nurodė, *inter alia*, jog net tuo atveju, jei jie prisidėjo prie turtinės žalos atsiradimo, žala iš esmės atsirado dėl VAVA veiksmų. Todėl jie teigė, kad vadovaujantis Civilinio kodekso nuostatomis (žr. šio sprendimo 39–40 punktus), atsakomybė turėjo būti proporcingai paskirstyta VAVA ir pareiškėjams, o ne

priskirta vien pareiškėjams. Pareiškėjai taip pat teigė, jog tai, kad V. M. konsultavosi su E. K. neįrodo, jog pareiškėjai veikė išvien su E. K. ar kitais neteisėtus veiksmus atlikusiais pareigūnais ar kad pareiškėjai darė kokiems nors pareigūnams spaudimą atlikti neteisėtus veiksmus jų naudai. Pareiškėjai teigė, kad pripažinus negaliojančiu jų nuosavybės teisių atkūrimą turėjo būti atkurta pradinė padėtis, neįpareigojant jų sumokėti daugiau, nei jie buvo gavę.

25. 2009 m. kovo 2 d. Vyriausiasis administracinis teismas atmetė pareiškėjų apeliacinį skundą ir paliko galioti žemesnės instancijos teismo sprendimą. Jis pažymėjo, kad pareiškėjai iš valstybės žemę gavo neatlygintinai ir kad jie nedelsdami ją pardavė tretiesiems asmenims, kurie laikytini sąžiningais įgijėjais. Teismas konstatavo, kad parduodami savo sklypus gerokai mažesne nei rinkos kaina pareiškėjai veikė savo rizika, todėl skirtumo tarp gautų sumų (po 25 000 LTL) ir sumų, kurias jie įpareigoti sumokėti valstybei (po 216 000 LTL) negalima laikyti turtine žala. Vyriausiasis administracinis teismas taip pat konstatavo, kad net jei pareiškėjai patyrė turtinės žalos, jiems neturi būti priteistas žalos atlyginimas, nes jie patys veikė neteisėtai. Remdamasis Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 5 d. nutartimi (žr. šio sprendimo 19 punktą), Vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, kad pareiškėjai piktnaudžiavo savo teisėmis bandydami iš valstybės gauti daugiau žemės nei priklausė G. O. Todėl, padaręs išvadą, kad ir pareiškėjai, ir VAVA veikė neteisėtai, teismas, remdamasis Civilinio kodekso 6.282 straipsnio 1 dalimi (žr. šio sprendimo 40 punktą), nusprendė, kad nėra pagrindo priteisti jiems turtinės žalos atlyginimą.

26. Vėliau pareiškėjai kreipėsi su prašymu atnaujinti procesą, bet 2009 m. gruodžio 31 d. Vyriausiasis administracinis teismas šį prašymą atmetė.

E. Nepalankaus pareiškėjams sprendimo vykdymas

27. 2013 m. kovo mėn. antstolis pradėjo Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo 2006 m. vasario 20 d. sprendimo vykdymo procesą (žr. šio sprendimo 16 punktą). Remiantis Teismo turimais dokumentais, nuo minėtos datos iki 2015 m. birželio mėn. pirmasis pareiškėjas ir antroji pareiškėja sumokėjo po 2 445 LTL (708 EUR), kas mėnesį pervesdami po 69–200 LTL (20–58 EUR). Trečioji pareiškėja sumokėjo 3 249 LTL (941 EUR), kas mėnesį pervesdama po 69–300 LTL (20–87 EUR). Tuo metu, kai šalys pateikė pastabas Teismui, sprendimas vis dar buvo vykdomas. Vyriausybė nurodė, kad ateityje, kai pareiškėjams bus suteiktas naujas žemės sklypas (žr. šio sprendimo 28–30 punktus), likusią sumą bus galima padengti iš šio turto.

F. Tebesitęsiantis nuosavybės teisių atkūrimo procesas

28. 2007 m. liepos 19 d. VAVA pareiškėjus (ir V. M.) įtraukė į asmenų, galinčių pretenduoti į nuosavybės teisių atkūrimą Vilniaus mieste, eilę.¹ Jų vieta eilėje buvo 1417 B.

29. 2016 m. kovo 14 d. Nacionalinė žemės tarnyba pareiškėjus (ir V. M.) informavo, kad minėtoje eilėje jų numeris yra 185. Jie buvo pakviesti į pretendentų gauti žemės susirinkimą, per kurį jiems turėjo būti suteikta galimybė pasirinkti vieną 0,12 ha ploto sklypą bendrosios dalinės nuosavybės teise.

30. Kaip teigia Vyriausybė, minėtame susirinkime, surengtame 2016 m. balandžio 5 d., dalyvavo pirmasis pareiškėjas ir antroji pareiškėja, taip pat V. M., tačiau nedalyvavo trečioji pareiškėja. Kadangi keturi pareiškėjai galėjo pretenduoti į vieną žemės sklypą bendrosios dalinės nuosavybės teise, pirmajam ir antrajai pareiškėjams (ir V. M.) nebuvo leista pasirinkti sklypo, nes nedalyvavo trečioji pareiškėja. Be to, Vyriausybė nurodė, kad Vilniaus mieste vis dar buvo laisvos žemės ir kad pareiškėjai bus pakviesti į kitą susirinkimą, kurį planuota surengti 2016 m. rudenį. Tuo metu, kai šalys teikė savo pastabas Teismui, pareiškėjų nuosavybės teisės dar nebuvo atkurtos.

II. BYLAI REIKŠMINGA VIDAUS TEISĖ IR PRAKTIKA

A. Konstitucijos ir įstatymų nuostatos

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija

31. Bylai reikšmingos Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatos:

7 straipsnis

„<...>

Įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės.

<...>“.

23 straipsnis

„Nuosavybė neliečiama.

Nuosavybės teisės saugo įstatymai.

Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.“

¹ Vertėjo pastaba. Pareiškėjai buvo įtraukti į piliečių, pageidaujančių naujų žemės sklypų individualiai statybai už Vilniaus miesto savivaldybei iki 1995-06-01 priskirtoje teritorijoje bei Grigiškių mieste turėtą žemę, eilę.

2. Nuosavybės teisių atkūrimas

32. 1997 m. liepos 9 d. įsigaliojusio ir vėliau ne kartą iš dalies pakeisto Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad asmenys turi teisę notariškai patvirtinta sutartimi perleisti savo teisę atkurti nuosavybės teises kitiems asmenims. 2001 m. rugpjūčio 17 d. įsigaliojusiu pakeitimu pirmiau pateikta nuostata papildyta, nurodant, kad teisės atkurti nuosavybės teises perleidimo kitiems asmenims atveju šios teisės jiems atkuriamos tokiomis pat sąlygomis ir tvarka, kaip jos būtų atkuriamos teisės atkurti nuosavybės teises perleidėjui.

33. Bylai reikšmingu metu šio Įstatymo 5 straipsnyje buvo nustatyta, kad nuosavybės teisės atkuriamos neatlygintinai nuosavybėn perduodant ne didesnę kaip 0,2 ha žemės sklypo plotą Vilniaus mieste, o už likusią dalį žemės kompensuojama pagal Vyriausybės nustatytą tvarką (taip pat žr. *Paukštis v. Lithuania*, no. 17467/07, §§ 38–48, 2015-11-24).

34. Bylai reikšmingu metu LR Vyriausybės 1997 m. rugsėjo 29 d. nutarime Nr. 1057 „Dėl LR piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo įgyvendinimo tvarkos ir sąlygų“ buvo nustatyta, kad, perleidžiant teisę atkurti nuosavybės teises kitiems asmenims, jiems nuosavybės teisės atkuriamos ta pačia tvarka ir tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir teisės atkurti nuosavybės teises perleidėjui (3 punktas). Nutarime taip pat nustatyta asmenų, kurių nuosavybės teisės atkuriamos, kategorijų eilė, pirmumą suteikiant, *inter alia*, buvusiems nepriklausomybės kovų kariams savanoriams, politiniams kaliniams, tremtiniams, taip pat jų šeimos nariams (37 punktas).

3. Sandorių pripažinimas negaliojančiais ir restitucija

35. Remiantis 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusio Civilinio kodekso 1.80 straipsnio 1 ir 2 dalimis, imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja, o kai sandoris negalioja, viena jo šalis privalo grąžinti kitai sandorio šaliai visa, ką yra gavusi pagal sandorį.

36. Civilinio kodekso 4.96 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad iš sąžiningo įgijėjo valstybė gali išreikalauti nekilnojamąjį daiktą tik tokiu atveju, jei teisėtas savininkas tokį daiktą prarado dėl nusikaltimo. 4.96 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad tuo atveju, jei daiktas neatlygintinai įgytas iš asmens, kuris neturėjo teisės jo perleisti nuosavybėn, tai toks turtas gali būti iš įgijėjo išreikalautas, nesvarbu, ar jis turtą įgijo sąžiningai.

37. Civilinio kodekso 6.146 straipsnyje nurodyta, kad sandorį pripažinus negaliojančiu, restitucija atliekama natūra, išskyrus atvejus, kai tai neįmanoma arba sukeltų didelių nepatogumų šalims. Tokiu atveju restitucija atliekama sumokant ekvivalentą pinigais.

38. Remiantis Civilinio kodekso 6.147 straipsnio 2 dalimi, kai grąžintinas turtas sunaikintas arba perleistas, asmuo privalo atlyginti turto vertę, buvusią jo gavimo, sužalojimo ar perleidimo arba restitucijos metu, atsižvelgiant į tai,

kuriuo metu to turto vertė buvo mažiausia. Jeigu privalantis grąžinti turtą asmuo yra nesąžiningas arba restitucija taikoma dėl jo kaltės, jis privalo atlyginti didžiausią turto vertę.

4. *Civilinės atsakomybės paskirstymas*

39. Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad civilinė atsakomybė atsiranda tik tais atvejais, jeigu įpareigotas asmuo kaltas, ir kad skolininko kaltė preziumuojama, išskyrus įstatymuose ar sutartyse nustatytus atvejus². 6.248 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad kaltė gali pasireikšti tyčia arba neatsargumu. 6.248 straipsnio 3 dalyje nurodyta, jog asmuo laikomas kaltu, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo toks rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. 6.248 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad tais atvejais, kai dėl žalos atsiradimo kaltas ir kreditorius, atlygintini nuostoliai mažinami proporcingai kreditoriaus kaltei arba skolininkas gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės.

40. 6.282 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog tais atvejais, kai paties nukentėjusio asmens didelis neatsargumas padėjo žalai atsirasti arba jai padidėti, tai atsižvelgiant į nukentėjusio asmens kaltės dydį (o kai yra žalos padariusio asmens kaltės, – ir į jo kaltės dydį) žalos atlyginimas, jeigu įstatymai nenustato ko kita, gali būti sumažintas arba reikalavimas atlyginti žalą gali būti atmestas.

B. Nacionalinių teismų praktika

41. 2008 m. spalio 30 d. nutarime Konstitucinis teismas išnagrinėjo, ar Civilinio kodekso 4.96 straipsnio 2 dalis (žr. šio sprendimo 36 punktą) suderinama su Konstitucija, ir konstatavo:

„Neteisėtai įgytas turtas netampa jį įsigijusio asmens nuosavybe, toks asmuo neįgyja pagal Konstituciją saugomų nuosavybės teisių (Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 5 d. nutarimas).

<...>

Galima <...> situacija, kai asmuo, siekdamas įgyti turtą teisėtai, įgyja turtą, kurį savininkas yra praradęs dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, o jį įgyjantis asmuo to nežinojo ir negalėjo žinoti. [Šiame] kontekste pažymėtina, kad net ir tuo atveju, kai asmuo turtą įgyja nežinodamas ir negalėdamas žinoti, kad savininkas jį prarado dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, tokio turto įgijimas negali būti traktuojamas kaip savaiame sukuriantis turto įgijėjui nuosavybės teises. Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, ne teisės pagrindu teisė negali atsirasti

<...>.

² Vertėjo pastaba. Pagal Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 1 dalį „civilinė atsakomybė atsiranda tik tais atvejais, jeigu įpareigotas asmuo kaltas, išskyrus įstatymų arba sutarties numatytus atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Skolininko kaltė preziumuojama, išskyrus įstatymų numatytus atvejus“.

Pažymėtina, kad valstybės institucijos, priimdamos sprendimus dėl valstybei nuosavybės teise priklausančio turto <...> privalo laikytis Konstitucijos normų ir principų ir jokiais aplinkybėmis negali veikti *ultra vires*, t. y. viršydamos savo įgaliojimus. Valstybės institucijų ar pareigūnų veikimas *ultra vires* negali būti be išlygų tapatinamas su pačios valstybės veikimu <...>. [P]ažymėtina, kad jeigu valstybės pareigūnai, veikdami *ultra vires*, padaro nusikaltimą, tai nereiškia, kad tokia jų nusikalstama veika gali būti tapatinama su pačios valstybės veikimu (neveikimu) ir valstybė, kaip savininkė, negali susigrąžinti dėl valstybės pareigūno padaryto nusikaltimo prarasto turto <...>

<...>.

[D]arytina išvada, kad [...] asmuo, nors ir sąžiningai įgijęs turtą, kurį savininkas prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo, nėra prilyginamas to daikto savininkui. Taigi savininko ir sąžiningo įgijėjo teisinis statusas pagal Civilinį kodeksą yra nevienodas.

<...>“

42. Kita bylai reikšminga nacionalinių teismų praktika sprendime *Albergas ir Arlauskas prieš Lietuvą* (no. 17978/05, §§ 32–33, 2014-05-27).

TEISĖ

I. TARIAMAS KONVENCIJOS PIRMOJO PROTOKOLO 1 STRAIPSNIO PAŽEIDIMAS

43. Pareiškėjai skundėsi, kad nacionaliniams teismams pripažinus jų nuosavybės teisių atkūrimą negaliojančiu, jiems buvo nurodyta valstybei sumokėti daugiau pinigų, nei jie gavo atitinkamą turtą pardavę. Jie rėmėsi Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsniu, kuriame nustatyta:

„Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę netrukdomas naudotis savo nuosavybe. Iš nieko negali būti atimta jo nuosavybė, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra būtina visuomenės interesams ir tik įstatymo nustatytais sąlygomis bei vadovaujantis bendraisiais tarptautinės teisės principais.

Tačiau ankstesnės nuostatos jokia būdu neriboja valstybės teisės taikyti tokius įstatymus, kokie, jos manymu, jai reikalingi, kad ji galėtų kontroliuoti nuosavybės naudojimą atsižvelgdama į bendrąjį interesą arba kad garantuotų mokesčių, kitų rinkliavų ar baudų mokėjimą.“

A. Priimtinumai

44. Vyriausybė teigė, kad pareiškėjai nepanaudojo veiksmingų vidaus teisinės gynybos priemonių. Visų pirma Vyriausybė tvirtino, kad pareiškėjai turėjo pateikti VAVA civilinį ieškinį dėl neturtinės žalos atlyginimo. Ji pateikė pavyzdžius, kai nacionaliniai teismai priteisė neturtinės žalos atlyginimą už valdžios institucijų neteisėtais veiksmais sukeltas kančias. Vienas iš šių pavyzdžių buvo susijęs su A. R., kuri teisę į nuosavybės teisių

atkūrimą įsigijo iš G. O. brolio ir kuri, kaip ir pareiškėjai, buvo įpareigota valstybei sumokėti sumą, lygią jai gražintos žemės piniginei vertei. 2011 m. sausio 13 d. nutartimi Vyriausiasis administracinis teismas priteisė jai 10 000 LTL (2 896 EUR) neturtinei žalai atlyginti.

45. Be to, Vyriausybė teigė, kad pareiškėjai turėjo kreiptis dėl taikos sutarties su atitinkamomis valstybės institucijomis dėl nuolaidų vykdymo procese.

46. Pareiškėjai teigė, kad jie pasinaudojo veiksmingomis vidaus teisinės gynybos priemonėmis, pateikdami skundą dėl turtinės žalos atlyginimo.

47. Teismas pažymi, kad iš esmės pareiškėjai skundžiasi tuo, kad iš jų reikalaujama valstybei sumokėti daugiau, nei jie gavo pardavę žemę, nes mano, kad toks reikalavimas yra nesąžiningas ir padaro jiems neproporcingą turtinę žalą. Tokiomis aplinkybėmis Teismo neįtikino argumentas, kad pareiškėjai galėjo pasinaudoti kuria nors iš Vyriausybės nurodytų teisinės gynybos priemonių siekdami žalos atlyginimo. Teismas tai pat atkreipia dėmesį, kad Vyriausybės nurodyti nacionalinių teismų sprendimai, įskaitant nutartį A. R. byloje, buvo priimti vėliau, nei pareiškėjai pateikė savo peticiją Teismui (2009 m. rugpjūčio 11 d.) arba buvo susiję su neturtine žala, atsiradusia dėl nepagrįstai užsitęsusio nuosavybės teisių atkūrimo proceso, o ne su restitucijos sąlygomis pripažinus nuosavybės teisių atkūrimą negaliojančiu, taigi juose nagrinėjamos aplinkybės skiriasi nuo pareiškėjų atvejo. Todėl Teismas atmeta Vyriausybės argumentą dėl nepanaudotų vidaus teisinės gynybos priemonių.

48. Teismas pažymi, kad šis skundas nėra akivaizdžiai nepagrįstas Konvencijos 35 straipsnio 3 dalies a punkto požiūriu, taip pat jis nėra nepriimtinas kokiu nors kitu pagrindu. Todėl jis turi būti pripažintas priimtiniu.

B. Esmė

1. Šalių teiginiai

a) Pareiškėjai

49. Pareiškėjai teigė, kad jiems teko pernelyg didelė asmeninė našta, nes suma, kurią jiems nurodyta gražinti valstybei (po 216 000 LTL), gerokai viršijo tai, ką jie gavo pardavę žemę (po 25 000 LTL). Jie tvirtino, kad neteisėtą žemės perdavimą lėmė valdžios institucijų klaidos, taigi pareiškėjams, kurių žinios apie nuosavybės teisių atkūrimą reglamentuojančius teisės aktus buvo ribotos ir kurie negalėjo turėti jokios įtakos valdžios institucijų sprendimams, neturėjo tekti atsakomybė už šias klaidas. Pareiškėjai taip pat teigė, kad nacionaliniai teismai neturėjo pagrindo konstatuoti, kad pareiškėjai savo neteisėtais veiksmais prisidėjo prie turtinės žalos atsiradimo, nes ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, nenustačius, kad

jie būtų padarę kokį nors nusikaltimą ar kad apskritai koks nors nusikaltimas buvo padarytas.

b) Vyriausybė

50. Vyriausybė visų pirma tvirtino, kad pareiškėjų galimybės netrukdomai naudotis nuosavybe nebuvo apribotos, nes jie vis dar turėjo teisę gauti naują žemės sklypą ir šis procesas dar nebuvo pasibaigęs (žr. šio sprendimo 28–30 punktus). Vyriausybė taip pat teigė, kad pareiškėjai įpareigoti valstybei atlyginti pagal mažiausią žemės rinkos vertę ir kad iki tos dienos jie tebuvo sumokėję nedidelę tos sumos dalį (žr. šio sprendimo 27 punktą). Vyriausybė pabrėžė, kad pareiškėjai žemę iš valstybės gavo neatlygintinai ir kad jie patys nusprendė ją už menką kainą parduoti kitiems asmenims, kurie, Vyriausybės žiniomis, labai greitai tą žemę perpardavė ir gavo po 48 600 EUR už sklypą.

51. Vyriausybė taip pat nurodė, kad net jei pareiškėjų teisė netrukdomai naudotis nuosavybe ir buvo apribota, šiuo apribojimu nebuvo pažeistas Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis. Nuosavybės teisių atkūrimo pripažinimas negaliojančiu ir įpareigojimas atlikti restituciją sumokant ekvivalentą pinigais atitiko nacionalinės teisės reikalavimus, o šios priemonės pritaikytos siekiant apsaugoti viešąjį interesą – užtikrinti, kad nuosavybės teisės į žemę nebūtų atkurtos asmenims, kurie negalėjo pretenduoti į šią žemę.

52. Dėl apribojimo proporcingumo Vyriausybė teigė, kad pareiškėjai nepatyrė jokios realios žalos, kadangi jie išsaugojo teisę į naują žemės plotą ir bet kokių atveju jie nesumokėjo visos sumos, kurią grąžinti valstybei juos buvo įpareigoję nacionaliniai teismai. Be to, Vyriausybė nurodė, kad bet kokius pareiškėjų patiriamus sunkumus nulėmė jų pačių veiksmai. Pareiškėjams teisė į nuosavybės teisių atkūrimą suteikta ne dėl to, kad jų arba jų artimųjų turtas būtų buvęs nacionalizuotas sovietų režimo, o dėl to, kad jie šią teisę nusipirko iš G. O., pasikonsultavę su E. K., siekdami nedelsiant šią žemę parduoti. Žemę valstybė jiems perdavė neatlygintinai ir, kaip nustatė nacionaliniai teismai, pareiškėjai pažeidė imperatyvias įstatymo normas, nes gavo daugiau sklypų nei jų buvo nusipirkę iš G. O.³, be to, jų nuosavybės teisės buvo atkurtos pirmumo tvarka, kuri G. O. nebuvo taikytina. Be to, Vyriausybė nurodė, kad pareiškėjai patys laisva valia nusprendė parduoti žemę tokia kaina, kuri buvo gerokai mažesnė už rinkos vertę, ir tai padarė savo rizika. Todėl pareiškėjai turėjo pateikti ieškinį žemės įgijėjams, kuriems sandoris buvo naudingas, kad įpareigotų juos sumokėti skirtumą tarp žemės rinkos vertės ir kainos, už kurią jie tą žemę nusipirko. Vyriausybė pabrėžė, jog negalima tikėtis iš valstybės, kad ji padengs nuostolius, kylančius iš privačių sutartinių santykių.

³ Vertėjo pastaba. Nacionaliniai teismai pripažino, kad atkuriant nuosavybės teises pareiškėjai gavo daugiau žemės sklypų nei galėjo gauti pats teisės atkurti nuosavybės teises perleidėjas G. O.

2. Teismo vertinimas

a) Teisės netrukdomai naudotis nuosavybe apribojimas

53. Pirmiausia Teismas pažymi, kad pareiškėjai neginčijo, jog jų nuosavybės teisių atkūrimo pripažinimas negaliojančiu buvo iš esmės pateisinamas, ypač turint omenyje, kad jie išsaugojo teisę gauti naują žemės sklypą, o nuosavybės teisių atkūrimo procesas dar nebuvo pasibaigęs (žr. šio sprendimo 28–30 punktus). Pareiškėjai neginčijo ir to, kad pripažinus nuosavybės teisių atkūrimą negaliojančiu, valstybė turėjo teisę pareikalauti iš jų gražinti sumas, kurias jie gavo pardavę žemę tretiesiems asmenims (po 25 000 LTL). Pareiškėjai skundėsi, kad jiems nurodyta valstybei sumokėti daugiau pinigų (po 216 000 LTL), nei jie faktiškai gavo, taigi jie patyrė finansinių nuostolių.

54. Teismas pažymi, kad nors iki šiol pareiškėjai dar nesumokėjo visos reikalaujamos sumos, jie sumokėjo dalį jos (žr. šio sprendimo 27 punktą) ir yra įpareigoti sumokėti likusią dalį, todėl akivaizdu, kad jie turėjo faktinių išlaidų ir kad ateityje turės nuostolių. Vyriausybė tvirtino, kad pareiškėjų nuosavybės teisės neapribotos, nes jie vis dar turi teisę gauti naują žemės sklypą (žr. šio sprendimo 50 punktą). Vis dėlto Teismas pažymi, kad iki šiol tokia žemė jiems nėra skirta, taigi jiems kol kas neatlyginta už jų išlaidas ir būsimus nuostolius. Teismas taip pat mano, jog tai, ar naujo sklypo skyrimas atsvertų pareiškėjų patiriamus nuostolius, svarbu vertinant jų nuosavybės teisių apribojimo proporcingumą, taigi šis klausimas bus išnagrinėtas toliau (žr. šio sprendimo 64 punktą). Nors Vyriausybė taip pat nurodė, kad pareiškėjai žemę iš valstybės gavo neatlygintinai, Teismas pažymi, kad teisę į žemės nuosavybės teisių atkūrimą neatlygintinai gavo pradinis naudos gavėjas G. O., o pareiškėjai įsigijo minėtą teisę už 15 000 LTL (žr. šio sprendimo 6–7 punktus).

55. Dėl šios priežasties Teismas laikosi nuomonės, kad pareiškėjų nuosavybės teisės apribotos. Šios bylos aplinkybėmis Teismas mano, kad pareiškėjų skundas turi būti išnagrinėtas remiantis Pirmojo protokolo 1 straipsnio pirmosios pastraipos pirmuoju sakiniu, kurioje įtvirtinta teisė netrukdomai naudotis nuosavybe. Dabar Teismas įvertins, ar minėtą apribojimą nustato įstatymas, ar apribojimu siekiama teisėto tikslo, taip pat ar tarp taikytų priemonių ir siekiamo tikslo yra pagrįstas proporcingas santykis (žr. *Broniowski v. Poland* [GC], no. 31443/96, §§ 147–151, ECHR 2004-V).

b) Apribojimo teisėtumas ir teisėtas tikslas

56. Apribojimo teisėtumo klausimu Teismas įsitikinęs, kad žemės perdavimas pareiškėjams pripažintas negaliojančiu vadovaujantis taikytiniais nacionalinės teisės aktais (žr. šio sprendimo 32–36 ir 40–42 punktus). Teismas taip pat įsitikinęs, kad nurodymas pareiškėjams valstybei atlyginti

žemės rinkos vertę pagrįstas nacionaline teise (žr. šio sprendimo 37–38 punktus).

57. Kalbant apie apribojimu siekiamą teisėtą tikslą, Teismas mano, kad taikytos priemonės buvo būtinos siekiant ištaisyti nuosavybės teisių atkūrimo procese padarytas klaidas bei užtikrinti, kad asmenims valstybės sąskaita nebūtų skirta daugiau turto, nei jiems priklauso, taigi jos atitiko viešąjį interesą (žr., *mutatis mutandis*, *Pyrantienė v. Lithuania*, no. 45092/07, §§ 44–48, 2013-11-12, ir jame nurodytas bylas).

c) Apribojimo proporcingumas

58. Šioje byloje neginčijama, kad VAVA, perduodama pareiškėjams daugiau žemės, nei jiems priklausė, ir atkurdamą jų nuosavybės teises pirmumo tvarka, pažeidė taikytinus nacionalinės teisės reikalavimus. Šiuo atžvilgiu Teismas primena, kad gero valdymo principas paprastai nedraudžia valdžios institucijoms ištaisyti atsitiktinių klaidų, net jei jas lėmė jų pačių nerūpestingumas; tačiau riziką, atsirandančią dėl valstybės institucijos klaidų, privalo prisiimti pati valstybė, ir klaidų negalima taisyti suinteresuotų asmenų sąskaita (žr. *Romankevič v. Lithuania*, no. 25747/07, §§ 38–39, 2014-12-02, ir jame nurodytas bylas).

59. Šiuo klausimu Teismas pažymi, kad pareiškėjai teisę į nuosavybės teisių atkūrimą įsigijo iš trečiojo asmens, kurio teisė į nuosavybės teisių atkūrimą buvo pripažinta valdžios institucijų (žr. šio sprendimo 6 punktą), ir vėliau tos pačios valdžios institucijos priėmė sprendimus perduoti žemės sklypus pareiškėjams (žr. šio sprendimo 8 punktą). Teismas mano, kad pareiškėjai neturėjo pakankamai pagrindo abejoti minėtų sprendimų teisėtumu ir turėjo teisę remtis tuo, kad jie nebus atgaline data pripažinti negaliojančiais jų nenaudai (žr., *mutatis mutandis*, *Gladysheva v. Russia*, no. 7097/10, §§ 79–80, 2011-12-06, ir *Tunaitis v. Lithuania*, no. 42927/08, § 39, 2015-11-24).

60. Nacionaliniai teismai šioje byloje konstatavo, kad pareiškėjai turėjo žinoti, kad nuosavybės teisės jiems atkuriamos pažeidžiant imperatyvias teisės normas, nors būtent valdžios institucijos jas ir atkūrė (žr. šio sprendimo 19, 23 ir 25 punktus). Teismas su šia išvada negali sutikti. Atsižvelgdamas į nacionalinių teismų išvadas, kad įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės (šio sprendimo 31 punkte cituojamas Konstitucijos 7 straipsnis) ir kad per nuosavybės teisių atkūrimo procesą pareiškėjai konsultavosi su žemėtvarkos specialistu E.K., Teismas vis dėlto nemato pakankamai rimto pagrindo konstatuoti, kad pareiškėjai turėjo suabejoti kompetentingų valdžios institucijų veiksmais, o ne tikėtis, kad jos padarys viską, kad išvengtų klaidų taikant teisės aktus, ypač turint omenyje nuosavybės teisių į žemę atkūrimo procesą reglamentuojančių teisės aktų sudėtingumą ir techninį pobūdį (žr., *mutatis mutandis*, *Gladysheva*, cituota pirmiau, §§ 79–80, ir *Albergas and Arlauskas v. Lithuania*, no. 17978/05, §§ 62 ir 67–68, 2014-05-27). Be to, Teismas mano, kad pareiškėjų įsitikinimas, kad, kaip buvusio tremtinio

šeimoms nariai, jie turėjo teisę į nuosavybės teisių atkūrimą pirmumo tvarka, nors ir klaidingas, neatrodo akivaizdžiai nepagrįstas, atsižvelgiant į nacionalinės teisės aktus, galiojusius tuo metu, kai jiems buvo atkuriamos minėtos teisės (žr. šio sprendimo 16 ir 32 punktus).

61. Teismas taip pat pažymi, kad žemės perdavimą pareiškėjams pripažinęs negaliojančiu pirmosios instancijos teismas aiškiai konstatavo, kad jie veikė sąžiningai, ir ši išvada nebuvo paneigta tą pačią bylą nagrinėjant aukštesnės instancijos teismuose (žr. šio sprendimo 16–19 punktus). Teismas nemato priežasčių minėtomis išvadamis abejoti (žr., *mutatis mutandis*, *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia* [GC], no. 71243/01, § 120, 2012-10-25, ir *Žilinskienė v. Lithuania*, no. 57675/09, § 51, 2015-12-01). Ginčydama pareiškėjų sąžiningumą, Vyriausybė pabrėžė, kad jų atstovas V. M. (pirmojo pareiškėjo ir antrosios pareiškėjos sūnus ir trečiosios pareiškėjos brolis) konsultavosi su savo tolimu giminaičiu, žemėtvarkos specialistu E. K., kuris buvo vienas iš sukčiavimu įtariamų pareigūnų (žr. šio sprendimo 11–12 punktus). Nors Teismui yra suprantamos Lietuvos Vyriausybės pastangos užtikrinti, kad asmenims nebūtų leidžiama pasipelnyti iš nusikalstamų schemų, kuriomis siekiama įgyti turto pažeidžiant nacionalinius įstatymus, jis pažymi, kad šioje byloje nagrinėjamu atveju ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas dėl senaties, nenustačius, ar perduodant žemę pareiškėjams buvo padarytas koks nors nusikaltimas. Todėl prokuroro teiginiu, kad „neginčytinai įrodyta“, jog kai kurie valstybės tarnautojai veikė neteisėtai (žr. šio sprendimo 14 ir 23 punktus), negalima remtis darant išvadą, kad pareiškėjai piktnaudžiavo savo teisėmis, juolab kad nei kuriam nors iš pareiškėjų, nei jų atstovui V. M., per tyrimą nebuvo pareikšti jokie įtarimai ar kaltinimai.

62. Kai nacionaliniai teismai pripažino negaliojančiais administracinius aktus, kuriais pareiškėjams buvo perduota žemė, ši žemė jau buvo parduota tretiesiems asmenims. Pareiškėjai buvo įpareigoti valstybei sugrąžinti ne tą sumą, kurią išties gavo pardavę žemę, bet tą sumą, kurią jie būtų gavę pardavę žemę rinkos kainomis. Teismas atkreipia dėmesį į Vyriausybės teiginį, kad parduodami žemę už sumą, kuri buvo gerokai mažesnė už rinkos vertę, pareiškėjai veikė savo rizika (žr. šio sprendimo 52 punktą). Tačiau jis primena, kad pareiškėjai turėjo teisėtą lūkestį, kad valdžios institucijų jiems perduota žemė nebus vėliau atimta (žr. šio sprendimo 60 punktą). Be to, Teismas pažymi, kad pareiškėjai, kurie tuo metu buvo pripažinti teisėtais žemės savininkais, neturėjo prievolės parduoti ją rinkos kaina ar kokia nors kita konkrečia kaina. Šiuo atžvilgiu Teismas pažymi, kad ta kaina, kuria jie žemę pardavė pirkėjams, atitiko indeksuotą žemės vertę, nustatytą atitinkamos valstybės įmonės (žr. šio sprendimo 9 punktą). Jis pažymi, kad indeksuota verte atitinkamos Lietuvos valdžios institucijos dažnai remiasi apskaičiuodamos, *inter alia*, kompensacijas asmenims už nacionalizuotą turtą (žr. *Nekvedavičius v. Lithuania* (teisingas atlyginimas), no. 1471/05, § 22, 2015-12-17, ir *Paukštis v. Lithuania*, no. 17467/07, § 34, 2015-11-24), todėl pareiškėjų sprendimas parduoti žemę pagal indeksuotą vertę negali būti

laikomas akivaizdžiai nepagrįstu. Todėl, nors pareiškėjai dėl kažkokių priežasčių nusprendė parduoti žemę nelabai pelningai, negalima pagrįstai daryti prielaidos, kad taip jie prisiėmė riziką, kad ateityje gali būti pripažintas negaliojančiu sprendimas perduoti jiems žemę ir jie gali būti įpareigoti valstybei sumokėti sumą, kuri neatitiko jų faktiškai gautos sumos. Teismo nuomone, priešinga išvada reikštų, kad pareiškėjai turi kaskart abejoti valstybės institucijų sprendimų teisėtumu, ir prieštarautų teisinio tikrumo principui (žr., *mutatis mutandis*, *Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], no. 13279/05, §§ 56–57, 2011-10-20).

63. Teismas supranta, kad jis nėra kompetentingas nustatyti, koku būdu valstybės turėtų ištaisyti valdžios institucijų padarytas klaidas atkuriant nuosavybės teises. Tačiau jis primena, kad tokių klaidų taisymas neturėtų sukurti naujos neproporcingos žalos (žr. *Velikovi and Others v. Bulgaria*, nos. 43278/98, 45437/99, 48014/99, 48380/99, 51362/99, 53367/99, 60036/00, 73465/01 ir 194/02, § 178, 2007-03-15; *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, nos. 30767/05 ir 33800/06, § 177, 2010-10-12; ir *Noreikienė and Noreika v. Lithuania*, no. 17285/08, § 29, 2015-11-24). Šioje byloje Teismui susirūpinimą ypač kelia tai, kad pareiškėjams paprašius nacionalinių teismų proporcingai paskirstyti civilinę atsakomybę jiems ir VAVA, nacionaliniai teismai šį prašymą atmetė nepateikę jokio paaiškinimo ir taip atleido VAVA nuo bet kokios atsakomybės, nors buvo padaryta neginčytina išvada dėl neteisėtų jos veiksmų (žr. šio sprendimo 24–25 punktą).

64. Be to, Vyriausybė tvirtino, kad visus galimus pareiškėjų nuostolius padengs jiems perduotas naujas žemės sklypas, t. y. likusią valstybei mokėtiną sumą bus galima padengti iš šio turto (žr. šio sprendimo 52 punktą). Šiuo atžvilgiu Teismas visų pirma pažymi, kad pareiškėjai į asmenų eilę naujam sklypui gauti buvo įrašyti 2007 m., bet iki šiol jiems neperduota jokia žemė (žr. šio sprendimo 28–30 punktą). Bet koku atveju Teismas laikosi nuomonės, kad gražintiną sumą padengus iš naujojo sklypo visa valdžios institucijų klaidų ištaisymo našta vis tiek gultų ant pareiškėjų pečių, o valstybė nepatirtų jokių nuostolių, nors būtent jos institucijos pažeidė nacionalinę teisę.

65. Atsižvelgdamas į tai, kas išdėstyta, Teismas mano, kad reikalaujamos iš pareiškėjų valstybei sumokėti daugiau, nei jie faktiškai gavo pardavę žemę tretiesiems asmenims, valdžios institucijos apsunkino pareiškėjus pernelyg didele asmenine našta ir neužtikrino teisingos bendrojo visuomenės intereso ir pagrindinių pareiškėjų teisių apsaugos pusiausvyros.

66. Todėl buvo pažeistas Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis.

II. KONVENCIJOS 41 STRAIPSNIO TAIKYMAS

67. Konvencijos 41 straipsnyje nustatyta:

„Jeigu Teismas nustato Konvencijos ar jos protokolų pažeidimą ir jeigu Aukštosios Susitariančiosios Šalies įstatymai leidžia tik iš dalies atlyginti pažeidimu padarytą žalą, tai prireikus Teismas gali priteisti nukentėjusiajai šaliai teisingą atlyginimą.“

A. Žala

1. Šalių teiginiai

68. Turtinei žalai atlyginti pareiškėjai pareikalavo po 196 320 LTL (56 832 EUR), t. y. sumos, kurią jie įpareigoti sumokėti valstybei (žemės rinkos vertė ir nacionaliniams teismams sumokėti žyminiai mokesčiai), atėmus sumą, kurią jie gavo pardavę savo žemę (žr. šio sprendimo 17 ir 20 punktus). Jie pateikė dokumentus, patvirtinančius, kad pirmasis pareiškėjas ir antroji pareiškėja sumokėjo valstybei po 2 445 LTL (708 EUR), o trečioji pareiškėja sumokėjo 3 249 LTL (941 EUR) (žr. šio sprendimo 27 punktą).

69. Pareiškėjai taip pat reikalavo po 3 000 EUR neturtinei žalai atlyginti už jų teisių pažeidimais sukeltas kančias.

70. Vyriausybė teigė, jog atsižvelgiant į tai, kad pareiškėjai patys pažeidė imperatyvias įstatymo normas, teisės pažeidimo pripažinimas savaime būtų teisingas atlyginimas. Ji taip pat teigė, kad pareiškėjai nebuvo sumokėję visos sumos, kurios jie reikalavo turtinei žalai atlyginti, ir kad nacionaliniuose teismuose jie neturtinės žalos atlyginimo nereikalavo.

2. Teismo vertinimas

71. Teismas jau įvertino Vyriausybės argumentus, kad pareiškėjai tariamai pažeidė imperatyvias teisės normas (žr. šio sprendimo 60–61 punktus). Todėl Teismas atmeta Vyriausybės argumentą, kad šioje byloje teisės pažeidimo pripažinimas savaime būtų teisingas atlyginimas.

72. Dėl turtinės žalos Teismas primena, kad ją gali priteisti tik tokiu atveju, jei pareiškėjai pateikė pakankamai dokumentų, patvirtinančių tokią žalą. Atsižvelgdamas į tai, kad šalys⁴ neginčijo įpareigojimo sumokėti valstybei po 25 000 LTL (7 241 EUR) pagrįstumo (žr. šio sprendimo 53 punktą), taip pat to fakto, kad pareiškėjų iki šiol sumokėtos sumos yra mažesnės už pirmiau nurodytą sumą (žr. šio sprendimo 68 punktą), Teismas atmeta pareiškėjų reikalavimą dėl turtinės žalos atlyginimo. Vis dėlto Teismas pabrėžia, jog tam, kad valstybė įvykdytų šį sprendimą, nacionaliniu lygmeniu iš pareiškėjų neturėtų būti reikalaujama sumokėti daugiau pinigų, nei jie gavo pardavę žemę (žr., *mutatis mutandis*, *Trévalec v. Belgium* (teisingas atlyginimas), no. 30812/07, § 27, 2013-06-25).

73. Neturtinės žalos klausimu Teismas mano, kad šios bylos aplinkybėmis pažeidimo pripažinimas savaime yra pakankamas ir teisingas atlyginimas ir šiuo atžvilgiu nieko nepriteisia.

⁴ Vertėjo pastaba. Manytina, kad Teismas turėjo omenyje ne šalis, o pareiškėjus.

B. Išlaidos ir sąnaudos

74. Pareiškėjai nepateikė jokių reikalavimų dėl išlaidų ir sąnaudų. Todėl Teismas šiuo atžvilgiu nieko nepriteisia.

C. Palūkanos

75. Teismas mano, kad nevykdant įsipareigojimų palūkanos turi būti skaičiuojamos pagal ribinę Europos Centrinio Banko skolinimo normą, pridodant tris procentus.

DĖL ŠIŲ PRIEŽASČIŲ TEISMAS VIENBALSIAI:

1. *Skelbia* peticiją priimtina.
2. *Nusprendžia*, kad buvo pažeistas Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis, nes pareiškėjai buvo įpareigoti valstybei sumokėti daugiau pinigų, nei jie gavo pardavę iš trečiojo asmens nupirktą žemę⁵.
3. *Nusprendžia*, kad teisės pažeidimo pripažinimas savaime yra pakankamas ir teisingas atlyginimas už pareiškėjo patirtą neturtinę žalą.
4. *Atmeta* likusią pareiškėjo reikalavimo dėl teisingo atlyginimo dalį.

Surašyta anglų kalba ir paskelbta raštu 2016 m. lapkričio 15 d., vadovaujantis Teismo reglamento 77 taisyklės 2 ir 3 dalimis.

Kanclerio pavaduotojas
Andrea Tamietti

Pirmininkas
András Sajó

Remiantis Konvencijos 45 straipsnio 2 dalimi ir Teismo reglamento 74 taisyklės 2 dalimi, prie šio sprendimo pridedama teisėjo Krzysztofo Wojtyczeko atskiroji nuomonė.

A. S.
A. N. T.

⁵ Vertėjo pastaba. Turėta omenyje, kad buvo pažeistas Konvencijos pirmojo protokolo 1 straipsnis, nes pareiškėjai buvo įpareigoti valstybei sumokėti daugiau pinigų, nei jie gavo pardavę žemę, nuosavybės teisės į kurią jiems buvo atkurtos prieš tai pareiškėjams įsigijus teisę atkurti nuosavybės teises iš trečiojo asmens.

TEISĖJO KRZYSZTOFO WOJTYCZEKO PRITARIAMOJI NUOMONĖ

1. Aš balsavau už tai, kad šioje byloje būtų konstatuotas pažeidimas, nes pritariu nuomonei, jog pareiškėjai apsunkinti pernelyg didele našta. Ši našta, atsiradusi panaikinus administracinius aktus (žr. motyvų 16 punktą), turėtų būti teisingiau paskirstyta tarp pareiškėjų ir valstybės. Tačiau nepritariu nuomonei, kad pažeidimu laikytina tai, kad pareiškėjai buvo įpareigoti valstybei sumokėti daugiau pinigų, nei jie gavo pardavę iš trečiojo asmens nupirktą žemę¹. Valstybė gali reikalauti iš pareiškėjų sumokėti daugiau, nei jie gavo pardavę savo žemę, bet ne tiek daug, kiek nacionalinės valdžios institucijos pareikalavo šioje byloje nagrinėjamu atveju.

2. Administraciniu aktu suteiktų teisių apsaugos intensyvumas gali kisti. Tam tikrose srityse būtina užtikrinti didesnę administracinių aktų stabilumą nei kitose. Nustatant reikiamą apsaugos lygį, reikia visų pirma atsižvelgti į įgyjamos teisės pobūdį, susijusios gyvenimo srities ypatybes, atitinkamų teisiškai saugomų vertybių pobūdį bei svarbą ir socialinį kontekstą, kuriame buvo priimti ir yra taikomi atitinkami teisės aktai. Svarbu atsižvelgti ir į tai, ar teisė buvo įgyta neatlygintinai ar sumokėjus tam tikrą pinigų sumą.

Atrodo, kad nuosavybės teisių į žemę atkūrimo procesą Lietuvoje lydėjo pažeidimai (žr. šio sprendimo 10–14 punktus). Tai buvo visuotinai žinoma. Pareiškėjai turėjo žinoti, kad nuosavybės teisių atkūrimo procese kylančios problemos gali turėti poveikį priimamų administracinių aktų stabilumui. Į šią aplinkybę reikia atsižvelgti siekiant pusiausvyros tarp skirtingų vertybių. Akivaizdu, kad tai nesuteikia pagrindo visą neteisėtų administracinių aktų panaikinimo riziką priskirti piliečiams, bet skatina siekti teisingo rizikos paskirstymo tarp pareiškėjų ir valstybės visuomenės.

Atrodo, jog šią aplinkybę pareiškėjai gerai suvokia, nes jie pasiūlė padalyti panaikinus administracinius sprendimus atsiradusią našta valstybei ir jiems patiems (24 punktas). Teismas savo sprendimu viršijo tai, ko pareiškėjai reikalavo nacionaliniame procese.

3. Pareiškėjai nusprendė savo sklypus parduoti už mažesnę nei rinkos kainą, taip atsisakydami galimo pelno. Jie galėjo sklypus parduoti už kitokią kainą. Bet koku atveju jų gauta kaina neturėtų atlikti lemiamo vaidmens vertinant žalą, kurią jie patyrė dėl sprendimo, įpareigojusio juos atlyginti žemės rinkos verte.

¹ Vertėjo pastaba. Turėta omenyje, kad pareiškėjai buvo įpareigoti valstybei sumokėti daugiau pinigų, nei jie gavo pardavę žemę, nuosavybės teisės į kurią jiems buvo atkurtos prieš tai pareiškėjams įsigijus teisę atkurti nuosavybės teises iš trečiojo asmens.